

ӘОЖ 811.512.122

Қ.Қ. Мәдібай¹, Е.М. Солтанаева²,

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

¹ф. ғ. д. профессоры, ²ф. ғ. к. оқытушысы,

Алматы қ., Қазақстан,

e-mail: kapi-51@mail.ru; esoltanaeva@mail.ru

Қазіргі қазақ поэзиясының көркемдік арналары

Мақалада қазіргі қазақ поэзиясының ел тарихын жырлау үдерісіндегі эпикалық дәстүр үлгісін шығармашылықпен дамыту бағыттары өзіндік түр, поэтикалық тың тәсілдер тұрғысында сараланған. Тәуелсіздік кезең әдебиетінің мейлінше сергек, заманның көкейкесті күйлерін тарихи сабақтастықта зерделеудің тың көркемдік әдісін ашып отырған поэзиялық туындылары қазақтың көрнекті ақындары Жарасқан Әбдіраш, Нұрлан Оразалин, Иранбек Оразбай, Несіпбек Айтұлы, Ұлықбек Есдәулет, Есенғали Раушанов т.б. шығармашылығы негізінде көркемдік талқыға түскен.

Тәуелсіздік кезең поэзиясындағы ұлт-азаттық күрес, елдік, ерлік рух, қазақ мемлекеттігінің қалыптасып, даму тарихындағы тұлға тағылымын жырлау үрдісін жеке шығармашылықтағы отаншылдық мұраттар, шеберлік тәсілдер, суреткерлік қолтаңба ауқымында зерделей отырып, мақала авторлары қазіргі қазақ өлеңінің көркемдік поэтикалық әлеуетін аша түседі.

Түйін сөздер: эпикалық дәстүр, поэма, стиль, тұлға тағылымы, бостандық күрес тарихы, тарихи жады, елдік рух, көркемдік тәсілдер.

K.K. Madybaeva, E.M. Soltanaeva

The artistic search of modern kazakh poetry

During the years of independence the modern Kazakh poetry enriched with new artistic traditions and techniques: the issues of national interests, of historical past of the nation became clearly identified. The article analyzes new trends of modern poetry, new poetic techniques and peculiarities of the poetry of Zharaskhan Abdrashev, Nurlan Orazalin, Nesipbek Aituly, Ulugbek Yesdaulet, Yesengali Raushanov.

The authors analyzed the thematic content, historical foundations, stylistic peculiarities of modern poetry of independent Kazakhstan.

The process of the revival of epic traditions in Kazakh poetry after years is valued as an artistic necessity and spirituality of new time.

Key words: epic traditions, poem, style, personality, artistic means of expression, national spirit, historical memory, history of national emancipation struggle.

К.К. Мадимаева, Е.М. Солтанаева

Художественные поиски современной казахской поэзии

За годы независимости современная казахская поэзия обогатилась новыми художественными традициями, приемами: стали четко выявляться вопросы национальных интересов, исторического прошлого народа. В статье анализируются новые направления современной поэзии, новые поэтические приемы, особенности поэзии Жараскана Абдрашева, Нурлана Оразалина, Несипбека Айтұлы, Улукбека Есдаулета, Есенғали Раушанова.

Авторами проанализированы тематическое содержание, исторические основы, стилевые особенности современной поэзии независимого Казахстана.

Процесс возрождения эпических традиций в казахской поэзии после долгих лет оценивается в качестве творческой возможности духовности нового времени.

Ключевые слова: эпическая традиция, поэма, стиль, личность, художественные средства выражения, народный дух, историческая память, история национально-освободительной борьбы.

Қазақстан Республикасының егемендігі жарияланған 1991 жылдың 1 желтоқсаны ел тарихындағы жаңа дәуірдің есігін ашты.

Ұлттық сөз өнеріміздің байырғы бай мазмұны жаңа уақыттың болмыс-бітім, беталыс-бағдарымен маңыздана түсті, әр қосып түлеп-түрленді.

Қилы тарихи себептермен шынайы өнерге тұсау болған қондырма мазмұн, қолдан жасалған кейіпкерлер, қолпаштау ұстанымы, әсірелей жазу, қисынсыз тартыс құру, тақырыпқа теліну сынды құбылыстар шығармашылық өрістен біртіндеп ысырыла бастады.

Адам тұлғасы көркемдік кеңістікке тіршілік құндағындағы бітім-болмысымен батыл еруге еркіндік алды. Қаламгерлер шығармашылық азаттыққа шықты.

Қазақ сөз өнерінің даму тарихындағы тәуелсіздік кезең әдебиеті атты жаңа шығармашылық уақытта қазақ поэзиясы жаңашылдықпен дәстүр байытқан, дара поэтикалық туындылармен өріс кеңітті.

Мәтінді ұлттық тұғырлармен әсерлеу; ежелгі жыр-толғаулардағы түпнегіз, дәстүрлі поэтикалық нысандарды жаңа дәуірдің мазмұнына ұтымды сіңіріп ұқсату; баяндау үрдісіне эпикалық үлгі мен лирикалық нақыштар үйлесімінің жатық орнығуы, т.б. суреткерлік бағыттары жаңа көркемдік дәуір поэзиясына әсер құйды, қуат қосты.

Қазақ поэзиясының алдыңғы буын өкілдері де, кейінгі толқыны да заманалар ақиқатын, ұлт тағдырына құбылыс (Ж. Бөдеш) болып енген, ғасырларды көктей өтіп аман жеткен Бостандықтың бас айналдырар бақытын, ендігі уақыттың жаңа бағытын, азамат ердің баласы көтерер замана жүгін өлеңге дарытуға асықты. Неден де болсын сескенбей, қалпын түзей бастаған халқының ежелгі ғұмыр ғұрпын, ұлтжанды рухын Тәуелсіздік тарихымен тоғыстыра, жарыса жырлады.

Ақындар арғы замандарды, аруақты бабалар тағылымын, бодандықтың азапты сапарларын, бүгінгі уақыттың болмысын оның әлі жазылып бітпеген жүрек жарақаттарымен, жан қуантқан тарихи әсерлерімен тұтас сезінді. Қазақ өлеңінің мейлінше дәстүр байытқан, жаңашыл өрістер ашқан өнімді кезеңі де осы жылдар болды.

Тәуелсіздік жылдардағы қазақ поэзиясы ұлттық болмыстың түп қайнарларын сезінудегі көркемдік тапқырлығымен, сыршыл саздарымен, әлеуметтік өткірлігімен ерекшеленеді.

Өткен дәуірлердің поэтикалық шежіресін жасау салтқа еніп, қазіргі заманның тарихи жырлары жазыла бастады.

Қазақтың көрнекті ақыны Жарасқан Әбірашұлы елдік мұрат күрескерлері – XX ғасыр басындағы Алаш азаматтарының рухына бағыштаған тағзым жырлардан тұратын көркемдік құрылымы бөлек «Құлпытас» кітабын жазды [1, 15].

Ақын абырой жүгі, ар тазалығы, кісілік мінез, қымбат адамдар, өмір ағыстары туралы толғанды. Артық туған жандардың дара мінез болмыстарын аялады.

Жарасқан қазақ поэзиясын таза поэтикалық бітімдегі текті, рухты жырларымен байытты.

ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Ұлықбек Есдәулетұлының отаншылдық, елдік мұраттармен суарылған сыршыл да намысты өлеңдер жинағы – «Киіз кітап» қазақ лирикасының қазіргі заманғы көркемдік әлуетін көтере түскен рухани олжа есебінде бағаланды.

«Мынау кітап тартып отырған талай тауқыметіміздің басын шолса да, кеудене үміт гүлін егіп, жігеріңе жігер қосатын, тәуекелге мінгізіп, тәубеңе келтіретін парасатты жырларға толы» (Ө.Кекілбаев) [2, 21].

Жайық үшін жан бергендер,
Еділ үшін егесіп.
Қиғаш үшін қырылғандар –
Қазір бір-бір төбешік...
Басын иіп өтуі керек
Уақыт өзі бұл жерден
Тағзым етіп тұруы керек келген қоғам төресіп.

Ұ. Есдәулетұлының «Киіз кітабындағы» «Күршім. Жаралы Барақ батыр». «Қобда. Исатай батыр қабірі». «Ұлытау. Құрбандық. Қобыз үні». «Қарой. Махамбет». «Алматы. Желтоқсан» толғамдарынан түзілген «Қара шаңырақ. Иманнұр» топтамасы ата мекенді ардақты тұлғаларымен аялайды.

Ақындық «Меннің» алғаусыз рас болмысынан қайнап шығып жататын, бейнелі тілмен жасанған өлеңнің көркемдік кернеуі поэзияның бәсін көтере түседі.

Қара Қобда қан сасыды,
Көбік шашып қан ақты.
Қан кірпігін әрең ашып,
Қанды көзбен таң атты.
Қапияда қырғын тапқан қобыландар жанарын
Қарға шұқып,
Қорқаулар мен қара шыбын талапты.

Аса шынайы, жаны жұмсақ, кішіпейіл өлеңдерімен әдеби кеңістікке ерте, еркін кірген

Ұлықбек ақын Тәуелсіздік жылдары өлеңін өткірлік дарыған, әлеуметшілдігі айқын тың бағыттармен байытты.

ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Несіпбек Айтұлының жүздеген жылдарға кеткен Азаттық жорығын, Бостандықтың арман-арпалыспен қолға түскен бағалы, кәделі жолын дәстүрлі эпикалық баяндау, аңыздау, тарихи жырлар үлгісінде толғаған дастандары Тәуелсіздік кезең поэзиясының көркемдік даму бағыттарында өзіндік мәнге ие болды.

«Осы Тәуелсіздік идеясы тоғыз дастанға ортақ желі тартқан бұл жинақ – «Тоғыз тараудан» тұратын «Тәуелсіздік дастан» атты эпикалық роман ретінде әсер қалдырады» (С. Қирабаев) [3, 44].

Біздің уақытымыздың рухы тұнған «Бәйтерек» поэмасында ақын Астана туралы толғанады. Астана – тәуелсіздік құрбандарына мәңгілік ескерткіш.

Астананың күн санап бой түзеп, қазіргі заманғы сәулетті шаһарға айналып келе жатуы – тұтас елдіктің тұғыры.

Жөңкілген Бостандықтың көші қандай,
Сарқылған құрдым қайта тасығандай!
Көзінен келгендердің қымсынады,
Жыртығын жүдеу қала жасырғандай.

Бұл – 1997 жыл. Ақын болашаққа болжам айтады. Сол болжам ертегідегідей шындыққа айналды.

Уақа емес, жалт қаратып дүниені,
Астана шыттай жаңа киінеді.
Қазақтың көсемінің алдына кеп,
Тәкаппар талай бастар иіледі!

Ата тарихты ілгерідегі бабалар дәстүрі машығында өлеңмен ашып, шежіре, шешен сөзге ұйыта баяндауды жаңғырту бағытын мығым ұстанған ақынның «Бас сүйектер», «Төлегетай», «Жалаңтөс», «Сардар», «Бердіқожа», «Ақмола шайқасы», «Желтоқсан – Мұқағали», «Ерлік пен тектілік», «Ту», «Тоғыз тарау», «Ерліктің ескерткіші», т.б. поэмаларындағы эпикалық екіпін, есілген сөз оралымдарының поэтикалық салмағы құнарлы мазмұнға көркемдік маңыз қосты.

ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Есенғали Раушановтың «Ғайша бибі» поэмасы Тәуелсіздік тұғырлары бағытындағы эпикалық толғамның озық үлгілерінің бірі [4, 57].

Ежелгі дәуірлерден бергі өзекті күйді – халық пен билік баянын Есенғали ақын жаңа уақыттың ең жауапты құбылысы мәнінде ақындық үрдіске батыл енгізді.

Діни ұстаным, дүниетаным бағытында да Алланың пәрмені, ұзақ адасуда жүрген адам баласының шектеулі тағдырын үздік көркемдеу тәсілдерінде тәпсірлеген Есенғали Раушанов әлем әдебиетіндегі шығарма бітімін Ұлы Мәнмен нәрлендірудің ежелгі озық арқауын қазақы пайымға қайта сіңіру бағытындағы қапысыз суреткерлік әлуегін байқатты.

Поэмада көркем әдіптелген тұспал, астарлаудың озық үлгілері ұдайы назарға ілініп отырады. Адамзат тарихымен қатар жасап келе жатқан көне де жасаң поэзияның аспан асты, жер үстін ұйытқан сырлы сазы құлақтан кетпей, дауалы күйімен әлдилейді. Е. Раушановтың дүниенің ұлы қисындарын сезіндіру машығы ақындық алқапты еркін шарлау рахатын сыйлайды. Әр сөз, әр тармақ, әр шумақта тұнған шыншылдықтың сәулесімен нәрленген поэтикалық мән ұлан-асыр көркемдік әсерге бөлейді. Ежелгі эпостың оралымды, ой жетегін үзбей есіліп жататын жатық баяндау үлгісі шығармашылық ұтымдылықпен дамытылған поэмада кейіпкерлер ой текетіресі, әрекет, аталы сөз ауқымында авторлық, азаматтық ұстаныммен астаа дараланып, тұлғаланады.

Шығарма құрылымындағы дәстүрге жүйрік, жаңашыл тәсілдерге де икемді дара сипатты ақындық қолтанба назар аударады.

Ақын ұлттық төлтума өнер айтыс өлеңнің қатты айтуға, ащы айтуға, бетке айтуға жол беретін жанрлық мүмкіндігін ұтымды қолданған.

Айтыстың бұқарашыл заңы шамданбауды, кектенбеуді міндеттейді.

Елдік салт, тұғырлы мемлекеттіліктің мәңгілік негіздері тұрғысында ой қозғаған шығармада автор аңыздық арқауды шындыққа сіңістірудің өзгеше бір үлгісін жасайды.

Мұхаммед (с.ғ.с) пайғамбар, Күлтегін, Жігіт-қаған, ақын қыз Ғайша, мәңгілік ергежейлі жырлардың авторы Мәстекбай, Жылан-ханша, жыландар, заман, қоғам бейнесі тұлғаланған дастанның құрылым, тіл, образ ашудағы, табиғатты түйсіндірудегі шебер өрімі, автордың ой азаттығы, көркемдеу кеңістігіндегі шығармашылық еркіндік үйлесімі қазіргі қазақ поэзиясының озық бағыттарын поэтикалық әлуегін танытады.

Осы кезеңдегі поэма жанрының тақырып аясы, эпикалық құлаш-қарымы Жәркен Бөдеш-

тің «Аңырақай бекетіндегі ой», «Генерал Жохар Дудаев», «Исатайдың баласы», «Жалғыз», «Бостандықтың басы», «Қарауыл төбе», т.б. поэмаларында өзіндік көркемдік алымда көрініс беріп отырды.

«Жолаушы» поэмасында күнкөріс қамымен шетке кеткен, толған соң Елді ұмытқан ұлдың айтқанға көнбес құлқын иіткен күй күдіреті, ұлттық рух қуаты жайлы айтылады.

Асқар Егеубайдың түркі әдебиетін зерттеу бағытында нақтылы тарихи деректер қозғау салған «Шу батыр», «Мыс шаһар», «Қала салған қазақтар» егіздастаны сынды туындылары эпикалық жанрдың көркемдік өрісін кеңіте түсті.

ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері, ақын Нұрлан Оразалиннің халықтық, ұлттық мұраттар, биік адамгершілік ұстанымдар арқау болған сыншыл философиялық толғамдары тәуелсіздік дәуіріндегі поэзияның даму, қалыптасу бағыттарындағы жеке шығармашылық тұлға әлуетін айқындай түскен сыршыл лириканың озық үлгілері есебінде танылып, бағаланды [5, 112].

ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Иранбек Оразбаевтың Абай дәстүріндегі өлең үлгілері ақынның қоғам, адам болмысындағы жан қыжылын, пәлсапалық ойларын көркемдік шешімге тартуындағы әсерлі бейнелілік дарытқан, ұтымды, жатық тәсілдердің бірі болып орнықты.

Мінезді өлеңдердің көркемдік-стильдік дара сипатын айқындай түсті.

Мен де –
Бетгі бастым.
Мен де –
Тұра қаштым:
Көбігімен жудым кір –
Көзден аққан жастың...

Ақын нарық заманының ауыртпалықтарын сезінеді, жаһандану дәуіріндегі халықтың керенау, байғамдау қалпына алаңдайды, күйіп, күйзеледі. Оның поэзиясындағы өткір сыншылдық, қалғымайтын қырағы азаматтық ұстаным, жаңа үлгілер, өзіндік поэтикалық кеңістік қазіргі қазақ өлеңінің мәнді көркемдік нышандарына айналды.

Қазақ поэзиясындағы дәстүрлі, ел мінезіне күйіну, күйзелу, алаңдау сарыны белгілі ақын Исраил Сапарбайдың «Рухнама» жыр жинағында да айқын «Тайқазан», «Қазақты жаңаша таныстыру», «Менталитет», «Жаһандану жаңғырығы», «Ерлердің ісі бітер ме?!», «Менің әлемім»,

«Отырар ойлары», «Біздің қоғам» толғамдары – қаламын құрғатпай замана күйіне алаңдап отырған ақынның қалпын қапысыз сезіндіреді.

Әдет шіркін қала ма, қанға сіңген?
Өлі күнге келеді арбасумен.
Жалқаулығын қайтерсің алабетен,
Алтын басып жатқандай жамбасымен!

Тәуелсіздік кезеңіндегі поэзия ХХ ғасырдың адамзатқа жасаған асқан «сыйы» – атом апаты тұрғысында елеулі ойлар толғады.

Қазақ жеріндегі қырық жылғы жарылыстың бақ үркіткен бейдауа опаты азаматтық лирикада ширыққан серпінді желі түзді.

Б. Жақыптың «Тамыздың жиырма тоғызы» атты ұзақ толғамында жарылыстың бейдауа сұмдығы, жан шыдамас ақиқаты және бір қырларынан ашыла түседі.

Тамыздың жиырма тоғызы...
Күн емес, алып шар шықты.
Дегелең деген өр таудың
Кеудесінен сол күні жан шықты.

Тәуелсіздік жылдар поэзиясында ұлттық бітім даралығы, дәстүр, салт-сана, туған жер, ата-анаға сағыныш, адамдық қилы аңсар, көңіл-күй, сезім жырлары сыршылдық бағыттағы жаңа ағыстар түзді.

Ақұштап Бақтыгерееваның әйел-Ана, ата мекен Ақжайық, туған ауыл, Ана тілі, ата салт, адамгершілік игіліктер, ұлттық құндылықтар, қазіргі қоғамның көкейкесті күйлері тұрғысындағы сезімді, сырлы, жаз мінезді, кей-кейде сынық көңіл, кейде өктем де өр жырлары өзекті ой айту үшін «ойбайлай» берудің міндетті емес екендігіне меңзейді.

Ақынның «Наурыз» толғамы осы бір арғы тарихы адам ғұмырымен бір тұтасқан ұлы мерекенің рухани мәнін жоқ іздеген жолаушы ұлтының жоғалғаны табылған, айтқаны болып, арманы озған құбылысымен аса нәзік әрі сәтті астастырады.

Ақын адамсүйгіштік пейілі асып-тасып жатқан Өз Наурызбен ұлтының ұмыт бола жаздаған ұлы құндылықтары қайта оралатынына шаттанады.

Ұлт кіндігі байланған Ауыл қазақ баласы үшін дүниенің бар қымбатын сыйғызған ұғым.

Анасы, атасы, бабасы ғұмыр кешкен, елдік рух жайылған ауыл – осы кезең поэзиясында болашағы алаң туғызар қаяу көңіл, аяулы, амалсыз қалпында көркем бейнеге тұтасты.

Тәуелсіздік жылдары қазақ лирикасы шыншылдық сәулесімен қуаттанған ішкі мазмұнға тұнған дүние құбылыстарын сезіндіру тәсілдеріндегі тосын шеберлік алымдармен құнарланды.

Адамның әрқилы күйзеліс, жадаған сәттері, арғы түкпіріндегі жан қаяуына әрдайым ортақ болып отыру – ақындық болмыстың әлімсақтан бергі адамсүйгіштік артықшылығы.

Тәуелсіздік кезеңнің әдеби дамуындағы тыңға түрен салған ізденістер модернистік, постмодернистік жазу үлгілерінің Т. Медетбек, Ә. Қайран, Т. Әбдікәкімұлы, Ж. Бөдеш, Н. Оразалин, Ұ. Есдәулет, Е. Раушанов, Г. Салықбай, М. Райымбек, З. Елғондинова, Ж. Әскербек, т.б. ақындар поэзиясындағы нышандары, олардың шығармашылығындағы жаңа көркемдеу тәсілдері бұл дәуір поэзиясының танымдық, түйсіну, сөздің шексіз бейнелеу мүмкіндіктерін кәдеге жарату бағытындағы елеулі көркемдік жаңғыруын танытады [6, 28].

ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Темірхан Медетбек көне түркілік өлең түрінің қазіргі поэзиядағы өзіндік үлгілерін түзді. Көне жыраулар поэзиясындағы ұйқассыз өлең үлгілерін, тармақтардағы буын санының әркелкілігін қазіргі поэзияның көркемдік өрісіндегі өзіндік стильдік өзгешеліктерге ұластырды.

Поэтикалық тіл қолданыста ой мен образ тұтасқан күрделі оралымдарды іркілмей, қиналмай төгіп тастайтын ақындық өнер, жыр шайырлары айқындау (эпитет) мен ауыстырудың (метафора), алмастыру (метонимия) мен кейіп-

теудің (аллегория), егіздеудің (параллелизм), шендестірудің (антитеза) үздік бейнелеу жүйесін түзді.

Қазақ поэзиясы сөз айшықтаудың небір қайталанбас үлгілерімен молықты. Ақ қар мен көк мұз құрсаңған қыс, желмая жел, сылдыр бұлақ, жаңбырлы күздің суланған сары жапырағы тілге келіп, сыр ашты.

Тәуелсіздік жылдар поэзиясында ана тілдің бейнелеу мүмкіндіктері ашыла түсті. Дала суреті, тау аңғары, судың түсі, бұлақ күлкісі, бұта сыбдыры, Тәуелсіздіктің саумал дәмі, кәрі тарихтың мәңгілікте қалған таңбалары, адамның ақ пейіл, алаң көңілі, шаттығы мен шарттылықтармен шарпысуы, «күн түспейтін қырлары да сәулелендіретін» сөздің құштар нысанына айналды.

Тіршілік иірімдерін ақындар тосын метафоралармен тұспалдады, керемет кейіптеулер жасады.

Тәуелсіздік жылдардағы қазақ поэзиясының айтулы өкілдерінің шығармашылық бағыттары туралы зерттеу еңбектер жарық көрді.

Қазақ поэзиясының аға буын өкілдері мен жас ақындардың таңдамалы томдарын, жеке жинақтарын шығару үрдісі жалғасуда.

Бүгінгі Уақыттың өзекті күйлерін, өткен тарихтың тағылымын, келешектің баянды бағыттарын ұлттық сана, ұлттық болмыс, ұлттық мұраттар, ұлттық мүдделер, жалпыадамзаттық игіліктер ауқымында толғап отырған өміршен поэзия – халқымыздың сарқылмайтын рухани қуаты.

Әдебиеттер

- 1 Әбдіраш Ж. Құлыптас. – Алматы: Арда, 2007. – 15 б.
- 2 Есдәулет Ұ. Киіз кітап. – Астана: Фолиант, 2012. – 21 б.
- 3 Қирабаев С. Ұлт тәуелсіздігі және қазақ әдебиеті. – Алматы: «Жібек жолы» БҰ, 2011. – 44 б.
- 4 Раушанов Е. Бозаңға біткен боз жусан. – Алматы: Жазушы, 2011. – 57 б.
- 5 ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиеті (2001-2011 жж.). – Алматы: Арда, 2011. – 112 б.
- 6 Қазақ әдебиетінің тарихы. – 10 т. – Алматы, 2006 б. – 28 б.

References

- 1 Abdrash G. Kulptas. – Almaty: Arda, 2007. – 15 b.
- 2 Esdaulet U. Kiz kytap. – Almaty: Foliant, 2012. – 21 b.
- 3 Qyrabaev S. Ult tauelsyzydygy ghene kazak adebyety. – Almaty: Ghybek gholy, 2011. – 44 b.
- 4 Raushanov E. Bozanga bytken boz ghusan. . – Almaty: Ghazushy, 2011. – 57 b.
- 5 XXI gasrdagy kazak adebiety (2001-2011 g.). – Almaty: Arda, 2011. – 112 b.
- 6 Kazak adebietyнын tarihi. – 10 t. – Almaty: Arda, 2007. – 28 b.